

انتشارات و نویسندهای متفاوتی با سرفصل‌های بکسان تهیه می‌شود که کتاب حاضر یکی از معتمدترین آن‌هاست. این کتاب پنجمین کتاب از مجموعه کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی است.

کتاب براساس راهنمایی‌های پیشنهادهای مؤسسه «شورای ملی تحقیقات آموزشی هند» (NCERT) شکل گرفته است. این شورا به اصطلاح کیفیت و مشارکت در برنامه‌ریزی آموزشی تنوین کتاب‌های درسی و اصلاح روش‌های ارزش‌یابی در سطح مدارس می‌پردازد.

هر فصل کتاب با رویکردی متفاوت از جغرافیا و تاریخ سروکار دارد. رویکرد تلفیقی

به مباحث اقلیمی، تاریخی و اجتماعی از نکات حائز اهمیت در این کتاب است.

هر درس به بخش‌هایی تقسیم شده و کلمات کلیدی هر درس برای جلب توجه دانش‌آموzan در متن‌های درسی، برچسبهای (های لایت) شده است تا دانش‌آموzan به

جستجوی معنای این کلمات در لغت‌نامه‌های پردازند.

هر درس با تقدیمهای عکس‌های متنوع و متناسب همراه است. در صفحات انتهای کتاب، نوع سوال امتحانی برای آشایی دانش‌آموzan و معلمان با نمونه‌ی سوالات اورده شده است.

تمرین‌های هر درس از چهار بخش تشکیل یافته‌اند: در بخش اول کلمات و

اصطلاحات جدید درس و در بخش بعدی جملات کلیدی متن با عنوان «به خاطر

بسپارید» آمده‌است. بخش سوم حاوی تمرین‌های متنوعی از جمله انواع سوالات کوتاه پاسخ و جالخالی است. بخش چهارم شامل فعالیت‌های گزارشی است و در هر درس حاصل دو مورد گنجانده شده است. در این فعالیت‌ها با سوال از دانش‌آموز، گزارشی در

اشارة
تحلیل محتوای کتب درسی ایران و سایر کشورهای جهان از جمله اهداف مجلات رشد تخصصی است. در این شماره به بررسی تحلیل محتوای کتاب‌های مطالعات دوره ابتدایی هند پرداخته شده است.
کلیدواژه‌ها: محتوای کتب درسی، مطالعات محیطی، آموزش جغرافیا، هند.

مقدمه

مواد و محتوای کتاب‌های درسی هر کشور متأثر از اوضاع تاریخی، اقلیمی، فرهنگی و اقتصادی همان جامعه است. کتاب‌های درسی یکی از عناصر مهم هر نظام آموزش محسوب می‌شوند. با تحلیل و بررسی اجزای دیگری همچون قوانین و مقررات آموزشی، ویژگی‌های نیروی انسانی شاغل و عنوانی درسی، می‌توان تصوری دقیق از نظام آموزشی هر کشور به دست آورد و به رویکرد یا رویکردهای برگزیده مسئولان آن نظام و شرایط ایده‌آل ترسیمی برای آینده‌ی آن جامعه نیز دست یافت.

با توجه به موضوعات وجود تبعه قومی، زبانی و مذهبی و حضور پررنگ استعمار در تاریخ هندوستان، کتاب‌های درسی این کشور را می‌توان منحصر به فرد دانست.

مشخصات کلی کتاب
نویسنده‌ی کتاب «مطالعات محیطی» نیل گاردنون ناشر آن «لائشگاد آسفورد» است. این کتاب به زبان انگلیسی^۱ و در سال پنجم مدارس هند تدریس می‌شود. کتاب ۱۴۰ صفحه، شش فصل و ۲۴ درس دارد. در تهیه و تنظیم کتاب‌های درسی هند

تحلیل محتوای کتاب مطالعات محیطی

(تاریخ، جغرافیا و اجتماعی)

سال پنجم ابتدایی مدارس کشور هند

فرامز نودهی / دانشجوی دکترای جامعه شناسی توسعه / آموزش و پرورش ناحیه ۵ مشهد

تصویر ۱. پشت و روی جلد کتاب درسی مطالعات محیطی سال پنجم هند

جدول مشخصات فصل‌ها و درس‌های کتاب مطالعات اجتماعی

عنوان فصل	شماره درس	عنوان درس	تعداد صفحات	عنوان درس
طول‌ها و عرض‌های جغرافیایی، مدارها، نصف‌النهارها، زمان.	۱	زمین	۴	طول‌ها و عرض‌های جغرافیایی، مدارها، نصف‌النهارها، زمان.
نقشه‌ها، جهات فرعی و اصلی، رنگ‌ها، پلان‌ها، راهنمایی، مقیاس، کره‌ی زمین، مکان‌یابی به وسیله‌ی شبکه‌بندی	۲	نقشه‌ها	۱۰	نقشه‌ها، جهات فرعی و اصلی، رنگ‌ها، پلان‌ها، راهنمایی، مقیاس، کره‌ی زمین، مکان‌یابی به وسیله‌ی شبکه‌بندی
سنچش دما و بارندگی، اقلیم، عوامل مؤثر بر اقلیم (فاصله از خط استوا، جهت بادها، فاصله از دریا، ارتفاع و رطوبت هوا).	۳	آب و هوا و اقلیم	۵	سنچش دما و بارندگی، اقلیم، عوامل مؤثر بر اقلیم (فاصله از خط استوا، جهت بادها، فاصله از دریا، ارتفاع و رطوبت هوا).
آب و هوا، خاک و گیاهان، جانوران، مردم، کار، چمنزار.	۴	زندگی در بیابان	۶	آب و هوا، خاک و گیاهان، جانوران، مردم، کار، چمنزار.
آب و هوا، خاک و گیاهان، جانوران، مردم، کار، چمنزار.	۵	آب و هوا، خاک و گیاهان، جانوران، مردم، کار، چمنزار.	۶	آب و هوا، خاک و گیاهان، جانوران، مردم، کار، چمنزار.
آب و هوا، قطب شمال، قطب جنوب	۷	آب و هوا، خاک و گیاهان، جانوران، مردم، کار، چمنزار.	۵	آب و هوا، خاک و گیاهان، جانوران، مردم، کار، چمنزار.
آب و هوا، زمین و یوشش گیاهی، جانوران، مردم، کار.	۸	آب و هوا، زمین و یوشش گیاهی، جانوران، مردم، کار.	۶	آب و هوا، قطب شمال، قطب جنوب
بزرگراه‌ها، پل‌های هوایی، راههای زمینی	۹	آب و هوا، زمین و یوشش گیاهی، جانوران، مردم، کار.	۵	آب و هوا، زمین و یوشش گیاهی، جانوران، مردم، کار.
موتور بخار، قطارهای باری، قطارهای برقی.	۱۰	جاده‌ها	۶	بزرگراه‌ها، پل‌های هوایی، راههای زمینی
-	۱۱	رااه‌آهن	۶	موتور بخار، قطارهای باری، قطارهای برقی.
-	۱۲	خطوط هوایی	۶	-
-	۱۳	راههای آبی و کشتی رانی	۵	-
سیستم پستی، تلفن، تلگرام/تلگراف/تلکس، ارتباطات ماهواره‌ای، رسانه‌های جمعی	۱۴	دیگر اشکال ارتباط	۵	سیستم پستی، تلفن، تلگرام/تلگراف/تلکس، ارتباطات ماهواره‌ای، رسانه‌های جمعی
زبان، نوشتار، کاغذ، چاپ، ارقام	۱۵	زبان اعداد	۵	زبان، نوشتار، کاغذ، چاپ، ارقام
-	۱۶	از بی پولی تا دارایی	۴	-
طب مدرن	۱۷	هرآقیت از خدمان	۵	طب مدرن
انقلاب صنعتی (قدرت، آهن و ذغال، بخار، سوخت‌های فسیلی، الکتریسته، منابع دیگر نیرو).	۱۸	تسهیل زندگی	۵	انقلاب صنعتی (قدرت، آهن و ذغال، بخار، سوخت‌های فسیلی، الکتریسته، منابع دیگر نیرو).
سقراط، ابراهام لینکلن، کارل مارکس، مارتین لوثر کینگ، مهاتما گاندی.	۱۹	بهبود وضعیت مردم	۶	سقراط، ابراهام لینکلن، کارل مارکس، مارتین لوثر کینگ، مهاتما گاندی.
-	۲۰	سازمان ملل یک	۴	-
مجموع عمومی، شورای امنیت، شورای اقتصادی و اجتماعی، شورای قیومیت، دادگاه بین‌المللی، دیرخانه، برخی از آژانس‌های سازمان ملل	۲۱	سازمان ملل دو	۶	مجموع عمومی، شورای امنیت، شورای اقتصادی و اجتماعی، شورای قیومیت، دادگاه بین‌المللی، دیرخانه، برخی از آژانس‌های سازمان ملل
جنیش غیرمتعددها.	۲۲	هند و سازمان ملل	۴	جنیش غیرمتعددها.
ورود بریتانیا به هند، بریتانیا مردم هند را تاختن‌ساز خود ساخت.	۲۳	بریتانیا در هند	۵	ورود بریتانیا به هند، بریتانیا مردم هند را تاختن‌ساز خود ساخت.
کنگره‌ی ملی هند، جنگ‌های جهانی	۲۴	در مسیر آزادی هند	۶	کنگره‌ی ملی هند، جنگ‌های جهانی

پاسخ خواسته شده است.^۳

عنوان و خلاصه‌ی فصل‌ها

فصل اول کتاب با عنوان «شناخت عالم»، درباره‌ی خورشید، ماه و زمین و مقاهمیم مربوط به شناخت پدیده‌های طبیعی است. فصل دوم در ادامه‌ی فصل اول، به انواع آب و هوا و پوشش‌های گیاهی روی کره‌ی زمین می‌پردازد.

فصل دوم، پرچم‌ترین فصل کتاب است که فقط عنوان درسی و ۳۹ صفحه دارد. عنوان این فصل «زندگی در گوشه و کنار دنیا» است. میزان صفحات هر درس، ترتیب درس‌های فصل و سایر نکات مرتبط در جدول مشخصات فصل‌ها و درس‌های کتاب آورده شده است.

خلاصه‌ی فصل‌های ۱ و ۲: هنگامی که در طول شب و روز به آسمان نگاه می‌کنیم، آیا درباره‌ی کره‌ی زمین به فکر فرو نخواهیم رفت که چگونه در آسمان معلق است؟ آیا خورشید، ماه، ستارگان و سیارات با یکدیگر تفاوت دارند که خورشید انبوه‌ی از گازهای در حال سوختن است که مانند یک ستاره در یکجا ثابت نیستند و

نور خورشید را انعکاس می‌دهند. زمین بر محورهایی در حال چرخش به دور خود و نیز به دور خورشید است که بر اثر آن، شب و روز و فصل‌ها به وجود می‌آیند. در این فصل مطالعی درباره‌ی شکل زمین بیان و بررسی می‌شود که شر چگونه روش‌های مطالعه‌ی زمین را یافته است. آب زمین از خشکی‌های بزرگ و کوچک و دریاها و اقیانوس‌های تشكیل یافته است. آب و هوا در همه‌ی این مناطق یکسان نیست. آب و هوا در چگونگی ساخت خانه‌ها، نوع پوشیدنی‌ها، مشاغل، حمل و نقل، خوارکی‌ها و گذراندن اوقات فراغت تأثیرگذار است. از فصل سوم، از بار اقلیمی مطالعه کاسته و بر محتوای اجتماعی آن افزوده شده است. در این فصل، انواع وسایل ابتدایی ارتباطی از جاده و انواع آن گرفته تا وسایل مدرن امروزی مانند رایانه و اینترنت معرفی می‌شود. فصل «ارتباطات» شامل پنج عنوان درسی، دربرگیرنده مطالعی بسیار متنوع و جالب همراه با نقشه و تصویر است. در هر صفحه حداقل یک تصویر با یکی از انواع نقشه‌ها آورده شده که بر جاییت مطلب افزوده است.

مغول شد.
پس از آن صدها جلال برای آزادی و استقلال رخ دادند. جلال‌ها برای بیش از ۱۰۰ سال به طول انجامیدند و در همین ایام بسیاری از اشخاص مهم ظهر کردند. در این فصل افاده‌هم و حوادث دوران جلال برای استقلال هند بررسی می‌شوند.

واژه‌های مهم و جدید درس‌ها

فصل‌های ۱ و ۲:

خط‌استوانیم که نصف‌النهار و طول‌جغرافیایی، قطب شمال/جنوب، نصف‌النهار مبدأ، شبکه‌بندی، خط تغییر تاریخ یا روز، عرض جغرافیایی، نقشه‌ی طبیعی و سیاسی، نقشه‌های موضوعی، راهنماء، مقیاس، شهرست عالمی، درجه، سانتی‌گراد، پارس‌سنج، پادستج، سلسیوس، فشارسنج، تبخیر، فازهایت، بالانداز، رطوبت، دما‌سنج، اتفاق سنج، طوفان‌شن، حج، وادی، گرداب، کاروان، استوایی، جوامع کشاورزی، تاکستان، چادرشین، مگس، تسمه‌تسمه، کوتوله‌ها، رگبار، علزارهای امریکایی جنوبی (pampas)، استپ‌ها، یونجه، فلات چمنزار، علفزار، steppes (Vald)، کماین خرم کوب، جنگلهای مخروطی، الوار، چوبن، توندر، کوچ (iceberg)، کلبه‌ی اسکیموها (igloo)، گزنه، قطبی، چربی حیوانات (blubber)، شیرمه‌های پنگوئن، بادهای فرعی (westerlies)، چوب پنه (cork)، بادهای بسامان، عایق گناری (insulation)، تاکستان، ماندور (گواپان)، گاپاریز.

فصل ۳: قطب‌نما (Compass)، بروانه یا ملخ (Screw)، تندر، راه زیر پل (under pass)، آزادراه، جاده‌ی عریض (اتوبان)، پل هوایی، گذرگاه فرعی (bypass)، ترافیک، لوکوموتیو، تک ریل (monorail)، میراث، اصطکاک، مترو، ناوگان، دیوار صوتی (Sound barrier)، (Collisions)، سوانح (Sound barrier)، پردازشگر کلمات اینترنت، مورس (morse)، رایانه، شبکه‌ی گستردگی جهانی (world wide web)، انتقال دان (transmit)، رسانه‌های جمعی.

فصل ۴: دست نوشته‌ها، چرتکه، حروف الفباء، چوب خطها (nocthes)، خط میخی، دهدھی (decimal)، هیرولیف (حروف تصویری)، مبدله کالا با کالا، ضرب سکه، حساب پس انداز جاری، راحت و آسان، چک (cheque)، شمش طلا پول رایج، جعلی، اعتبار، امراض، سلطان، علم، بهداشت، میکروب‌شناسی، مسری، داروی بیهوشی، تشخیص، زن، آفولا تراه مسکن، تولیدمحل، اتر (ether)، غفونت آمیز پیوند بافت، کلروفوم، داروی بیهوشی، واکسن، سطح کیفیت عمل‌های جراحی، مراقبت‌های بیشکی، بهداشت، تعذیب، جلوگیری و کنترل بیماری‌ها، انقلاب صنعتی، گازهای گلخانه‌ای، تولیدنیه، اخطار جهانی، مشابنیزم (ماشینی شدن)، باران اسیدی، فیلسوف، تبعیض تزادی شوکران، بردهاری، حقوق منی، جنگ منی، اعتراض غیرخشونت آمیز، همارکسیزم.

فصل‌های ۵ و ۶: نماینده، منشور، بی‌سودایی، دیبرکل، تصویب کردن، دیبرخانه، قیمومیت، توپ، ریشه کن کردن، واکسیناسیون، شورای امنیت، مجتمع عمومی، شورای اقتصادی و اجتماعی، شورای قیمومیت، دادگاه‌بین‌المللی، دیبرخانه، سازمان بین‌المللی کار، سازمان تقدیمه و کشاورزی، یونسکو (سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی)، سازمان سلامت جهانی، یونیسف (صندوق کودکان سازمان ملل) مختص‌صان، تخصصی، اپارتاید (apartheid)، مرض سل، غیرمعتمدها، معاهده، فرماندار کل، سرپرستی کمپانی هند شرقی، جنبش اصلاحات، کاست (caset)، خادی و چرخا (نام نوعی از لباس‌های هندی)، میانه‌رو، سانیاگارها (اعتراض غیرخشونت آمیز هندی).

پی‌نوشت

1. Gardner, N. (2006) Environmental studies. New Delhi, Oxford University Press.

۷. البته یادآور می‌شود، زبان انگلیسی در همه‌ی ایالت‌های کشور هند زبان رسمی نیست. به علاوه، ایالت‌های مواد معدنی از جمله تأثیرات در مبلغ شهرهای مدارس، میزان و ایام تعطیلات رسمی، بکسان عمل نمی‌کنند. بدین ترتیب، نوعی نظام آموزشی غیرمتکرز در ان کشور حکم فرماست (برگرفته از سایت بیرون‌خانه‌ی شورای عالی اتفاق‌فرهنتی: <http://www.Iran culture.org/research/edpol/country>)

۸. در نظام آموزشی هند به واسطه‌ی آشنازی با زبان انگلیسی و استفاده از کتاب‌های انگلیسی زبانان سایر کشورها، کتاب‌های کار استاندارد و متنوعی وجود دارند که به تناسب نیاز و تشخیص مسئولان آموزشی انتخاب می‌شوند و مورد استفاده قرار می‌گیرند در ضمن، سن شروع به تحصیل در پایه‌ی اول ابتدایی مدارس هندی، پایان پنج سالگی است.

خلاصه‌ی فصل ۳: در این فصل شبکه‌های ارتباطی جهان مورد بررسی قرار می‌گیرد. شبکه‌ی ارتباطات، دنیا را به یک مقطعی کوچک تبدیل می‌کند. امروزه ارتباط از یک نقطه به نقطه دیگر این سیاره آسان شده است. شبکه‌ی حمل و نقل، تمایز راههای راهی‌های دریایی، راههای هوایی، رودخانه‌ها، کانال‌ها، خطوط راه‌آهن، ترن‌ها و قطارهای زیرزمینی (متروها)

شرایط آب و هوایی برخوده استفاده از مسیرهای تأثیر می‌گذارد. مثلاً در مکان‌های برف‌گیر و بین‌دان، استفاده از جاده غیرممکن است و به جای آن مردم می‌توانند از هواپیما یا وسایل دیگر استفاده کنند.

در زمان‌های قدیم، مردم فقط می‌توانستند طریق نامه یا دیگر افراد در سایر نقاط جهان ارتباط برقرار کنند. نامه ممکن بود ماهه‌ها طول بکشد تا مقصود برسد. امروزه راههای متعددی برای ارتباط وجود دارد: مانند تلفن، نمابر (فاکس)، رایانه...

نگارش فصل چهارم با عنوان «تغییرات سریع جهان»، بسیار زیبا، علمی و مدبرانه است. تاریخ در این فصل به شاهان سلسله‌ها اختصاص ندارد بلکه با رویکردی تلقیقی، به تاریخ اقتصاد، فناوری، علم و فلسفه می‌پردازد. دریاره‌ی چخونگی پیدا شود پول و خط بحث می‌شود و از نام‌آورانی چون سفرط و مارکس یاد می‌شود. تاریخ بیخیماری‌ها و نحوه‌ی رشد بهداشت و واکسیناسیون نیز آمده است.

خلاصه‌ی فصل ۴: بشر توانی‌های بیشتری نسبت به موجودات دیگر روی کره‌ی زمین دارد. آن‌ها در بدن خود یک ریانه‌ی قوی به نام «مغز» دارند. انسان همچنین توانی‌های دیگری نیز دارد از جمله چهار انگشت و یک شست در هر دست دارد که ابزارهای سیار مفیدی هستند. توانایی تفکر برای حل مسئله و سپس ساختن ماشین‌هایی در کمک به انجام وظایف خودمان، از دیگر قابلیت‌های انسان است. در سراسر جهان، ابزارهای آموزشی پیشرفت کردند: کتاب‌ها، مواد خواندنی و وسایل ارتباط جمعی شامل تلویزیون، رادیو، اینترنت و...

امروزه مردم می‌توانند به کره‌ی ماه بروند و روی آن قدم بزنند. در سیاری از رشته‌ها مانند تاریخ، ریاضیات، جغرافیا، فلسفه و پژوهشی کشفیات جدیدی روی داده است. بیماری‌های ماضر هستند و می‌توانند کشند. هنداستن در زمینه‌ی دروس از ویژگی پیشفرمده بوده است. این فصل حاوی مطالعه‌ی زیادی دریاره‌ی راههای پیشرفت افراد است.

فصل پنجم با عنوان «زندگی در صلح و صفا»، با رویکردی جهانی به مباحث تاریخی و جغرافیایی می‌پردازد. همچنین سازمان ملل و دستگاه‌های مرتبی با آن به تفکیک معرفی می‌شوند. از نکات جالب این فصل، پرداختن به جنگ ایران و عراق و نقش سازمان ملل در جلوگیری از جنگ‌های است. در این فصل، نقش سازمان ملل در آوردن صلح و امنیت در عالم مورد بررسی قرار می‌گیرد. فصل پنجم از سه درس تشکیل شده است.

خلاصه‌ی فصل ۵: جنگ، فکر و حشتناکی است. جنگ با خود تخریب، نابودی و غم می‌آورد. تاریخ پسر از صدھا جنگ در سراسر جهان حکایت دارد. طی قرن ۲۰، جنگ جهانی اول (۱۹۱۴-۱۹۱۸) و جنگ جهانی دوم (۱۹۳۹-۱۹۴۵) رخ داد که سبب تخریب فرداون، مرگ و میر و نقص عضو هزاران نفر شد. تفاوت در مذهب، تفکرات سیاسی و فلسفی غالباً به تضاد ملت‌ها منجر می‌شود. چگونه‌ی می‌توانیم از گذشته درس بگیریم و مشکلات‌مان را حل کنیم؟ سازمان ملل متعدد تلاش می‌کند که این کار را تجامیم. هدف سازمان‌ها و آن‌هاشی می‌شوند سازمان ملل وظایف به خصوصی رایگانی کنند.

در شش مین و آخرین فصل با عنوان «تاریخ حرکت‌های آزادی بخش هند» نقش استعمار و تاریخ حرکت‌های مدنی و استقلال طلبانی هند مورد بررسی قرار می‌گیرد و در این راه اصلاح طلبان و استعمارستیزان هند، به خصوص گاندی و نهرو، معرفی می‌شوند.

خلاصه‌ی فصل ۶: هند باستان سرزمینی باشکوه بوده است. تاریخ جذاب و طولانی هند از قرن ۲ تا ۱۷ میلادی، تحت سلطه‌ی مغول‌ها - همایون، اکبر، جهانگیر، شاه جهان و افراد دیگر - گذشته است.

واسکو دو کاما و سیاحان پرتغالی در سال ۱۴۹۸ به کلکته رسیدند و بعد از آن، تجارت اروپایی در قرن ۱۶ به تجارت با هند پرداختند. قوانین بریتانیا جای گزین قوانین امپراتوران